

Stilte als grondwoord

De beide scheppingsverhalen die op de eerste bladzijden van de Bijbel te vinden zijn, ademen iets van windstilte. Alsof boven alle onbevattelijkheid die het menselijk bestaan oproepen kan, kolkende massa's water, bijbelschrijvers een ogenblik de stille luwte van Gods geest en ruimte zoeken. Wij weten: dit zijn gedichten, meer niet. Geen enkele pretentie is er waarheid, geschiedenis of biologie te schrijven. Want waarom anders zou je twee verhalen achter elkaar vertellen over het aanblazen van menselijk leven, als je niet zeker weet dat dat verhaal nooit in mensenwoorden te vatten is, noch in begrippen van kennis of wetenschap, maar een groot geheim is. Woorden met ruimte vinden we hier, die openlaten. Woorden die weten de eerste noch de laatste te zijn. Woorden die zich verbazen over de mogelijkheid van ieder nieuw begin uit wat mensen meemaken en uit wat soms haast onomkeerbaar lijkt en daar ook op blijven hopen. Witregels van stilte, het grondwoord van vandaag. Hier aan het begin van de Schrift. Geschreven midden uit het leven. Niet over een schepping uit het niets, maar uit de directe ervaring van mensen, het Midden-Oosten in een ver verleden, ballingschap, al even vreselijk als nu.

Over Gods adem, Gods geest wordt geschreven als een kleine kwetsbare trilling boven dat alles uit. Alsof al deze bijbelschrijvers dachten: waar wij in alle narigheid ook mogen verschillen, godsdienstig en cultureel, in talen en machten en noem maar op: komen wij niet allemaal voort uit die ene geest en levensadem. Die alles wat wij zijn heeft voorgebracht. Nogmaals in alleen maar taal van poëzie, geen enkele kennis van zaken als een Robbert Dijkgraaf, onze beroemde kenner van het heelal, of weet ik wie, die door wie nadenkt zo onderuit te halen zou zijn.

Die geest in het verhaal heeft dus niet alleen stilte in zich, zult u zeggen en dat is terecht, maar ook iets kritisch. Er gaat een verlangen naar omkeer vanuit. Alsof diezelfde trilling waaruit wij zouden zijn geboren ook nu zou kunnen herscheppen. Alsof boven alles uit een heel andere wind hier op aarde zou kunnen waaien. Orde in de chaos, recht zetten wat scheef is gegroeid. Gods stille geest boven de vloed als een heimwee en toekomstbeeld tegelijk. Een hartenkreet in vogelvlucht: als het ooit opnieuw eens zo goed zou kunnen zijn, als in eerste wording aanwezig was. Puur en zuiver in die allereerste staat die toch ooit aan de wieg gestaan moet hebben van ieder levend wezen, elk mens of samenleving misschien wel. Iets dat doorklonk in die sympathieke verspreking van koningin Beatrix die toen de Nieuwe Bijbelvertaling uitkwam in de eerste verzen van Genesis in plaats van 'Gods geest zweefde over de oervloed' las: 'Gods geest zweefde over de overvloed'. In volle ernst. Die betekenis. Alsof het altijd nog anders zou kunnen zijn in deze wereld. Deze prachtige woorden dragen dat allemaal in zich vanuit de afstand van Gods stille begin gezien.

Vandaag gaat het over stilte als grondwoord. De stilte van ons samenzijn hier, van de liturgie. De stilte, die tegelijk de stilte achter ons aller leven en bestaan is. Bodem van alle dingen. Werkelijkheid achter onze woorden, van wat we niet kunnen begrijpen en wat geheimvol is. Dat wegvallen van weten, waar we misschien wel bang voor zijn soms. Die woordstilte die die we tegelijk zo nodig hebben om tot rust te komen uit wat we allemaal wel zouden moeten weten en getroost te ontdekken dat niet weten niet erg hoeft te zijn. Dat het ons goed doet die ruimte te zoeken. Stil te worden en me af te durven vragen waar ik zit in die hele beweging van het leven dat het mijne is en niet is tegelijk. Wat wordt mij vanuit de stilte gezegd? Stilte als grond om tot leven te komen.

Meer nog dan het eerste scheppingsverhaal vertelt het tweede hoe uit waar helemaal niets is - geen struik, geen plant geen levend wezen, maar enkel stof en aarde - wij uit Gods hand mens worden. Ik tot leven komen kan uit pure stilte, uit het niets.

Soms zoek ik zelf ook de stilte om weer een beetje mens te worden. Door er met opzet voor te gaan zitten, zomaar de ringdijk af te lopen bij mij om de hoek langs het water, of op een doordeweekse dag voor even deze ruimte binnen te gaan waar we nu zitten. Dit gebouw dat ik het ergens zo zou gunnen op maandagmorgen open te zijn voor het winkelend, langslowend publiek al was het maar om een paar minuten hier onder de hoge bogen in een bank te schuiven en de stilte te beluisteren. Stilte als vangnet, zelden gelijk staand aan zomaar niets, maar haast altijd - te dun voor woorden - je in beweging brengend zodat het leven vanzelf weer stromen gaat als de warmte in mijn bloed. Vernieuwend en op een of andere manier haast altijd overrompend, niet bedacht. Zoals een moeder me vertelde hoe haar zoon toen alles vastliep bij de plantsoendienst werkte, een paar jaar. Niet wist hoe te leven, tot het hem, een lange tijd schoffelend, vanzelf werd ingegeven en, aangeraakt uit de stilte, hij zijn nieuw begin maakte.

Wij hebben de stilte nodig om de wereld met nieuwe ogen te zien, om uit de stilte de dingen als nieuw aan ons te laten verschijnen, levenskracht binnen te laten. Je zou het een koning toewensen: één moment van stilte in het gewoel van elke dag, of straks in de Nieuwe Kerk - ook godshuis immers - tussen alle duizenden blikken: stilte als grond.

Is het onze jachtige cultuur die de hedendaagse mens naar stilte doet verlangen? Spreken wij woorden om ruimte voor de stilte te maken, zoals sommige dichters zeggen? Voor wat niet te bevatten is? Stilte als de Eeuwige zelf. Als de lucht om me heen. Niet aan plaats of tijd gebonden. Niet alleen in een ver verleden. Meestal aan woorden en alle dagelijks verkeer voorbij. Om opnieuw te weten dat niet alleen wij het zijn die de stilte vullen met onze aanwezigheid maar dat het ook andersom is dat achter onze aanwezigheid *stilte is*. Onnoembaar nu, dat we niet maken, maar waar we deel van zijn. Waar uit zichzelf dingen tot leven komen, je aankijken en ook weer voorbij kunnen trekken.

Niets kan mij meer tot rust en bezinning brengen dan de stilte, die nooit statisch is, maar als het ademen zelf beweging brengen kan. Een grote schoonheid, dat de Schrift daar mee begint. Gods stille adem als grond van leven en herleven. Dit begin waar de synagoge altijd maar weer naar terug keert. Om daar, waar toekomst en vervulling voorlopig nog wel verlangen zullen blijven, terug te keren naar de bron: niet meer dan die stille luchttrilling die pas daarna woord wordt en spreken en daarna weer daad, licht, aarde, bomen, dieren. En mensen die daarvoor kunnen zorgen.

In deze ruimte hier zijn we meestal niet zo stil. Ontmoeting, woord en muziek lijken hier soms eerder kernwoorden te zijn dan stilte en al wordt daar nog wel eens over geklaagd hier en daar – kan het niet wat stiller zo voor de dienst of juist erna of tijdens het breken van het brood – zullen we dat nog eens proberen straks? – echt stil zal het hier wel nooit worden.

Ik zal een jaar of 12 geweest zijn. In gedachten zie ik mezelf rondlopen op een groot plein in een Franse stad. Het is een warme dag in de zomer. De meeste mensen hebben zich teruggetrokken achter gesloten deuren voor een middagdutje. Boven de straatstenen van een totaal verlaten plein zindert hete lucht. Daar ga ik binnen in de koelte van de kathedraal, voel me moeiteloos piepklein en tot iets groots behorend tegelijk. Een aanwezigheid waar je het woord God niet eens voor hoeft te gebruiken. Ik dacht er misschien niet eens aan. Het was dan ook het woord voorbij, maar ik ga er altijd naar terug.

Juut Meijer

Gelezen: Genesis 1 en Ton van der Stap - 'In een ander licht', bloemlezing, gekozen en ingeleid door Gerard Swuste, pag 148/49.